

הרב נחום אליעזר רבינוביץ

בענין פסיק רישיה

הרבה התלבטו בפירוש דברי הרמב"ם בהל' שבת א, ה-ד:

דברים המותרים לעשותן בשבת ובשעת עשייתן אפשר שתעשה בגללך מלאכה ואפשר שלא תעשה, אם לא נתכוון לאותה מלאכה הר' זה מותר. כיצד? גורר אדם מטה וכסא ומגדל וכיוצא בהן בשבת ובלבד שלא יתכוין לחפור חריץ בקרקע בשעת גרירתן, ולפיכך אם חפרו הקרקע - אינו חושש בכך, לפי שלא נתכוון, וכן מהלך אדם על גבי עשבים בשבת ובלבד שלא יתכוין לעקור אותן, לפיכך אם נעקרו - אינו חושש. ורוחץ ידיו בעפר הפירות וכיוצא בו ובלבד שלא יתכוין להשיר השער. לפיכך אם נשר - אינו חושש. עשה מעשה ונעשית בגללך מלאכה שודאי תעשה בשביל אותו מעשה, אע"פ שלא נתכוין לה - חייב. שהדבר ידוע שאי אפשר שלא תעשה אותה מלאכה. כיצד? הרי שצריך לראש עוף לשחק בו לקטן וחתך ראשו בשבת, אע"פ שאין סוף מגמתו להריגת העוף בלבד - חייב, שהדבר ידוע שאי אפשר שיחתוך ראש החי ויחיה, אלא המות בא בשבילו. וכן כל כיוצא בזה.

בהלכה ה' משתמש רבינו במונח מן הגמרא "לא נתכוון". אולם בהלכה ו' מופיע מונח חדש "שאיין סוף מגמתו", והרי זה אומר דרשני.

(1) נראה להקדים שיש להבחין בין הכוונה לפעול איזושהי פעולה ובין התכלית של אותה פעולה. הכוונה לפעול היא של העושה את הפעולה. אם הוא מתכוון למה שהוא עושה הרי יש כאן פעולה מכוונת, ואם לאו הרי זה מתעסק. התכלית של הפעולה אינה נקבעת דווקא ע"י העושה, ויתכן שפעולה מסוימת מתיחסת לתכליות שונות הנקבעות ע"י בני אדם שונים. למשל, בעל הבית שוכר מאן דהו לבנות לו איצטבא בגנו, יתכן שהפועל לא איכפת לו כלל אם תתקיים האיצטבא או לא, בשבילו תכלית פעולתו היא לקבל משכורתו ותו לא. מה שאין כן בעל הבית, הוא רוצה שהאיצטבא תשמש תכלית לשיבה בגן כנהוג. ויתכן שאף הוא אינן דעתו לתכלית ישיבה כי אם לתכלית אחרת כגון לנזק או אפילו כדי שתהיינה לו הוצאות לנכות ממס הכנסה.

(2) כבר ביאר באתרו דאורייתא לה"י ענגל ז"ל סי' כד שאם אינו מתכוון נחשב שלא האדם עשה את המעשה כי אם נעשה מאליו, כי מה שעושים איברי האדם בלי כוונתו אינו מתייחס אליו כלל. הוכחתו היא מיבמות צו, ב מעשה בבית הכנסת של טבריא בנגר שיש בראשו גלוסטרא שנחלקו בו ר' אליעזר ור' יוסי עד שקרעו ספר תורה בחמתן. ופריך: קרעו סלקא דעתך? ומשני: אלא אימא שנקרע ספר תורה בחמתן. ובתוד"ה קרעו כתבו: קרעו משמע בכוונה.

מעשה מסויים של איסור נקרא "מלאכה". בהגדרת מלאכה נכללת תכלית המעשה ההוא, אלא שאין אנו צריכים שהאדם העושה יחשוב על התכלית ההיא, כל שדרך העולם הוא לעשות מעשה זה לשם תכלית זו, הרי התכלית מובנת מתוך המעשה. והעושה מלאכה זו לא יפטר בטענה לא עלתה על דעתי התכלית של מלאכה זו. כל שנתכוון לעשות המעשה, הרי המעשה מתייחס אליו, ואיפיון המעשה כמלאכה הוא ע"פ התכלית המקובלת אצל כל העולם. למשל, כתב באותיות בהירות בדיו המתקיים וכו', אין לנו עסק אם באמת הוצרך לכתובה זו, ואפילו יאמר שלא עלתה על דעתו מחשבת תכלית לכתובה זו, הריהו חייב כל שכתב בדעת ובכוונה. (והשווה הל' יו"ט ח, יב: נממעשו. יוכר לאיזה דבר הוא מתכוון).

נמצא כל מלאכה יש לה תכלית. מעשה שאין לו תכלית אין לו שם מלאכה. אבל העושה מלאכה יתכן שאינו שם לב לתכלית, אבל אין זה מחסר מאופי המלאכה. בלשון רבינו "תכלית" מכונה סוף מגמה וכדאי להעיר שרבינו משתמש במונח מגמה ומייחסה לדברים שונים, דהיינו שהנושא איננו אדם דווקא. ראה בראש מאמר העיבור (ליפסיה ח"ב דף יז) "מגמת העיבור" ו"מגמת שאלתך" "מגמת הספר" ועוד כהנה.

וכן צריך לעמוד על דברי תלמידו של רבינו ר"י בן עקיבן בספר המוסר (ה, ט):

ודע כי העילה מתחלקת לארבעה חלקים א' עיקר הדבר ושרשו

ב' הצורה

ג' הפועל

ד' המגמה... המגמה שבשבילה

נברא היצור, דמות בריאת האדם לעשות רצון קונו.

4) "דברים המותרים לעשות. בשבת ובשעת עשייתן אפשר שתיעשה בגלל מלאכה ואפשר שלא תיעשה" - הרי כאן מעשה שיתכן שתהיינה לו שתי תוצאות; האחת של היתר היא התוצאה הרגילה והצפויה, ויתכן שתתוסף גם תוצאה אחרת - מלאכה של איסור. אם לא נתכוון לאותה מלאכה הרי זה מותר. הטעם הוא שאותו מעשה שעשה אין לו אופי של מלאכה שהרי המעשה ההוא יתכן שלא תהיה תוצאתו שום מלאכה. ואם תאמר, הלא באמת נעשתה כאן מלאכה? על זאת יש לומר שלכל היותר יש לדון כאן כאילו נעשו שני מעשים - האחד מעשה של היתר, שנתכוון לו, והשני מעשה של מלאכה שלא נתכוון לו. אולם מאחר שלא נתכוון למלאכה הרי היא נעשית מאליה וכנ"ל. לכך כתב "חפרו הקרקע" - לא האדם חפר כי אם הכסא המטה והמגדל חפרו. וכך גבי עשבים "נעקרו" = לא שהוא עקר אותן אלא מעצמן נעקרו. וכך גבי שיער "נשר" - לא שהוא השיר אותו אלא מעצמו נשר

5) עשה מעשה ונעשית בגללו מלאכה שודאי תיעשה בשביל אותו מעשה - הרי מעשה אחד שיש לו כמה תוצאות מחוייבות. מהן תכלית אחת שהיא מספיקה להשוות למעשה זה שם מלאכה. אע"פ שישנן גם תכליות אחרות, דהיינו מעשה זה יש לו גם מגמות אחרות מותרות, כל שיש לו בהכרח גם מגמה לאיסור הרי הוא נקרא מעשה מלאכה ואסור. להקרא מלאכה אין צורך שהמעשה הנידון תהיה לו רק מגמה אחת בלבד והיא תהא אסורה. כל שיש לו מגמה אחת אסורה אפילו

ישנן גם מגמות להיתר, חל על המעשה ההוא שם מלאכה ואסור, שהרי מגמה זו אף היא מאפיינת את המעשה הניזון.

כמו שנתבאר לעיל (3) אין זה ממעט מאופי המעשה אם האדם העושה לא עלתה על דעתו התכלית האסורה.

מעשה זהו שכתב דבינו: עשה מעשה ונעשית בגללו מלאכה... כיצד? הרי שצריך לראש העוף לשחק בו לקטן וחתך ראשו בשבת אע"פ שאין סוף מגמתו להריגת העוף בלבד - פירוש: המעשה שעשה יש לו שתי מגמות, האחת - לספק צעצוע לתינוק, והשניה - להרוג את העוף. אמנם מעשה זה יש לו שם מלאכה אע"פ שאין סוף מגמתו לאיסור בלבד, כי כל שהמגמה להריגת העוף היא הכרחית, הרי יש כאן מלאכה.

בשתי הלכות אלה הוברר ההבדל בין מעשה שיש לו תוצאות שונות אפשריות ובין מעשה שיש לו תוצאות שונות שהן מחויבות (= הכרחיות). אם יש בין התוצאות האפשריות גם מלאכה אין זה גורם לאיסור, אבל אם בין התוצאות ההכרחיות ישנה אחת שהיא מלאכה - המעשה כולו נקרא עליו שם מלאכה.

* * * *

אמר ר' חיא בר' אבא:

"טוב מלא כף נחת" (קהלת ד, ו) - זה יום השבת.

"ממלא חפנים עמל ורעות רוח" (שם) - אלו ששת ימי המעשה.

שאמר ר' חיא בר' אבא, אין ישראל נגאלין אלא בזכות שבת

שנאמר 'בשובה ונחת תושעון' (ישעיה ל, טו)

בשובה ונחת תושעון.

(קהלת רבא ד)